

Роз'яснення норм Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»

25 квітня 2019 року Верховна Рада ухвалила Закон № 2704-VIII Про забезпечення функціонування української мови як державної. 16 травня текст Закону опубліковано в офіційному виданні Верховної Ради – газеті «Голос України». Через два місяці після цього, тобто 16 липня, Закон набрав чинності. Однак далеко не всі статті і положення Закону почали застосовуватися одразу. Цей день став лише стартом для поступового впровадження певних змін у мовній сфері, яке триватиме впродовж кількох років.

Важливий момент!

Стаття 2 Закону (частина 2): Дія цього Закону не поширюється на сферу приватного спілкування та здійснення релігійних обрядів.

Стаття 2 Закону (частина 3): Порядок застосування кримськотатарської мови та інших мов корінних народів, національних меншин України у відповідних сферах суспільного життя визначається законом щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України з урахуванням особливостей, визначених цим Законом.

Що ж у мовному полі в різних сферах таки змінилося з 16 липня 2019 року, а що пізніше і коли?

Державна мова як можливість для набуття громадянства України

Законом передбачено, що особа, яка має намір набутися громадянство України, зобов'язана засвідчити відповідний рівень володіння державною мовою (ст. 7). Однак на розроблення Вимог до рівня володіння державною мовою, а також порядку проведення відповідного іспиту відводиться 2 роки, тобто засвідчення рівня володіння державною мовою передбачене Законом з **16 липня 2021 року**.

Хто обов'язково має володіти державною мовою та використовувати її?

Перелік осіб, які згідно зі статтею 9 Закону зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків, доволі широкий. Однак у переважній більшості до нього входять ті особи, яких ще раніше до цього зобов'язала Конституція або ж відповідні профільні закони (наприклад, найвище керівництво держави, держслужбовці, судді, поліцейські, педагогічні працівники тощо).

Згідно з цією статтею Закону перелік вказаних осіб можна розділити на дві категорії – ті, яким для підтвердження володіння державною мовою достатньо, наприклад, шкільного атестату, який засвідчує вивчення особою у школі української мови і ті, які мають отримати відповідний державний сертифікат

від Національної комісії зі стандартів державної мови. До останніх належать: вище керівництво держави, державні службовці, голови місцевих держадміністрацій та їх заступники, середній та вищий начальницький склад Нацполіції та інших правоохоронних органів, прокурори, судді, керівники закладів освіти всіх форм власності. При чому, це не стосується тих посадовців, які на момент набрання чинності вказаною нормою вже обіймали відповідну посаду. А вступає в силу це правило **16 липня 2021 року**.

Правоохоронні органи та Прикордонна служба

Часто під час перетину кордону до громадян України представники прикордонної чи митної служб звертаються недержавною мовою. Стаття 17 Закону унеможлиблює це, оскільки однозначно твердить: якщо прикордонний чи митний огляд проходить громадянин України з ним посадові особи зобов'язані спілкуватися державною мовою, якщо громадянин іншої держави або особа без громадянства, то спілкування має відбуватися державною або іншою мовою, якою володіє ця посадова особа.

Щодо діяльності правоохоронців, представників розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, то вони з особами, які не розуміють державної мови, можуть спілкуватися прийнятною для обох сторін мовою або через перекладача (стаття 16).

Освіта та наука

Одна зі статей Закону, яка викликала велике обурення (причому як серед тих, хто вважає Закон дискримінаційним, так і тих, на чию думку він занадто м'який та лояльний), стосується освітньої сфери (21 стаття). Однак вона – лише повторює статтю 7 Закону «Про Освіту», який уже діє в Україні. Єдиним доповненням до нього, яке знаходимо у Законі «Про забезпечення функціонування української мови як державної», є норма про те, що мовою зовнішнього незалежного оцінювання, крім оцінювання з іноземних мов, є державна мова. Втім ця норма набирає чинності лише **у 2030 році!**

Щодо наукових публікацій, то Законом передбачена можливість публікації наукових видань державною, англійською та/або іншими офіційними мовами Європейського Союзу, а дисертацій, монографій, авторефератів – державною або англійською. Мовою публічних наукових заходів може бути як державна, так і англійська мова. Якщо це мовознавчий захід на тему певної іноземної мови або літератури, то він може відбуватися вказаною мовою і без перекладу. Організатори лише зобов'язані повідомити про це учасників заздалегідь. Вказані вище норми щодо мови у сфері науки набрали чинності **16 липня 2020 року**.

Культура

Низка норм статті Закону про державну мову у сфері культури, де чітко артикульовано, що різні заходи та події мають відбуватися державною мовою (культурно-мистецькі, розважальні та видовищні заходи; оголошення, афіші, інформаційні матеріали про заходи, вхідні квитки; музейна справа та мистецькі виставки; туристичне та екскурсійне обслуговування) набирають чинності лише **16 липня 2021 року**.

Окремо варто зупинитися на нормі статті, яка стосується театральних постановок. Навіть після 16 липня 2021 року у державних та комунальних театрах допускається демонстрація вистав недержавною мовою, але за умови супроводу субтитрами, звуковим перекладом чи в інший спосіб. А для приватних театрів така вимога взагалі відсутня.

Медійна сфера та книговидавництво

Усі вимоги щодо мовного наповнення на телебаченні та радіомовленні передбачені у відповідному профільному законі, який чинний сьогодні. Щоправда, в нього внесено зміни, і частка передач та фільмів державною мовою у загальному тижневому обсязі мовлення у кожному проміжку часу між 07.00 та 18.00 і між 18.00 та 22.00 має зрости з 75 до 90% загальної їх тривалості для загальнонаціональних та регіональних телерадіоорганізацій і з 60 до 80% для місцевих. Однак ця норма набере чинності лише через 5 років – **16 липня 2024 року**. При цьому, згідно з даними Нацради з питань телебачення і радіомовлення, вже минулого року ефіри українських телеканалів були в середньому на 92% україномовними.

Щодо мови друкованих медіа, то до **16 січня 2022 року** для жодної газети чи журналу нічого не зміниться. А з вказаної дати видавці загальнодержавних і регіональних друкованих ЗМІ зможуть видавати їх будь-якою мовою за умови паралельного видання аналогічного тиражу українською. Для місцевих друкованих ЗМІ ця вимога вступає в силу ще пізніше – **16 липня 2024 року**.

Вказані норми не поширюються на друковані ЗМІ, які видаються винятково кримськотатарською, іншими мовами корінних народів України, англійською та іншими офіційними мовами Євросоюзу.

Для книговидавництва Законом передбачена схожа норма – не менше половини всіх виданих впродовж року видавцем назв книг має бути українською мовою, також не менше 50% назв книг, що продаються у книгарнях чи інших місцях розповсюдження, мають бути державною мовою.

Ця норма не поширюється на видавничу продукцію кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів чи національних меншин України за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів відповідно до закону

щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України. Щодо розповсюдження, то вказана норма не поширюється на книгарні та інші заклади, що здійснюють розповсюдження книжкових видань винятково офіційними мовами Європейського Союзу, державною мовою та/або словників та розмовників з іноземних мов, підручників з вивчення іноземних мов, а також спеціалізовані книгарні, створені для реалізації прав корінних народів, національних меншин України. Стаття Закону щодо державної мови у сфері книговидавництва та книгорозповсюдження вступає в дію **16 липня 2021 року**.

Державна мова у віртуальному світі

З першого дня вступу в силу Закон зобов'язує використовувати у своїй діяльності комп'ютерні програми з користувацьким інтерфейсом державною мовою органи державної влади; місцевого самоврядування; підприємства, установи та організації; заклади освіти державної та комунальної форм власності для освітніх потреб. Якщо у відповідній програмі ще немає інтерфейсу українською, то допускається використання програм з інтерфейсом англійською мовою.

Також повинні мати україномовні версію інтерфейсу мобільні застосунки органів державної влади та місцевого самоврядування, ЗМІ, зареєстрованих в Україні та суб'єктів господарювання, що реалізують товари і послуги в Україні.

Норми Закону щодо інтернет-представництв (вебсайти, сторінки в соцмережах) вступають в силу через три роки – **16 липня 2022-го**. Вони передбачають, що інтернет-представництва органів влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання різних форм власності, ЗМІ, зареєстрованих в Україні мають бути державною мовою. Разом з цим прямо передбачена можливість наявності іншомовних версій, однак україномовна версія не має поступатися іншим за обсягом та змістом інформації та має завантажуватися за замовчуванням для користувачів в Україні.

Вебсайти іноземних компаній, які ведуть діяльність в Україні і мають тут свої філії, представництва чи дочірні підприємства, повинні містити достатньо інформації державною мовою для навігації та розкриття мети діяльності такого ресурсу. Версія державною мовою для користувачів в Україні тут також має завантажуватися за замовчуванням.

Фактично, те саме стосується і користувацького інтерфейсу програм, встановлених на товарах, що реалізуються в Україні. І ця норма набуває чинності через три роки – **16 липня 2022-го**.

Публічні заходи

Законом визначено, що мовою публічних заходів є державна мова. Однак це стосується лише тих заходів (збори, конференції, виставки, форуми тощо), які повністю чи частково організовані органами державної влади або місцевого самоврядування, державними органами або ж суб'єктами господарювання, власниками яких є держава або територіальна громада незалежно від частки цієї власності. У випадку, якщо під час публічного заходу застосовуватиметься інша мова ніж державна, то на вимогу принаймні одного учасника заходу організатори повинні забезпечити синхронний або послідовний переклад державною мовою.

Фактично, те саме стосується і мови у сфері спорту (проведення спортивних заходів), яка винесена в окрему статтю Закону – 34-ту. Однак там вже вимога до проведення спортивних заходів в Україні державною мовою, не залежить від того, мають до її організації причетність органи державної влади або місцевого самоврядування, чи ні.

Обслуговування споживачів

Щодо статті 30 Закону про мову обслуговування споживачів було чи не найбільше спекуляцій. Що ж маємо насправді? Передусім, зазначимо, що норми, викладені у вказаній статті набувають чинності з **16 січня 2021 року**.

Щодо суті цієї статті Закону, то новий прописаний обов'язок, який з'являється, – це необхідність подання інформації про товар та послугу державною мовою, у тому числі і на інтернет-сайтах (на упаковці, етикетках тощо це було передбачено значно раніше і практично в повній мірі виконувалося). Щодо персонального обслуговування клієнтів (наприклад, відвідувачів закладів громадського харчування, туристичних фірм тощо), то «за замовчуванням» обслуговування також державною, але, разом з тим, передбачено, що на прохання клієнта персональне обслуговування може здійснюватися також мовою, прийнятною для сторін. Відтак, якщо офіціант володіє тією мовою, що і ви і ви продемонструєте йому бажання спілкуватися нею, у нього не буде законодавчих обмежень перейти на зручну клієнтові мову спілкування. До речі, це саме стосується і мови надання медичних послуг (прописано у статті 33 Закону) та обслуговування пасажирів на транспорті (стаття 36 Закону).

Реклама та інформація для загального ознайомлення

Уся інформація для загального ознайомлення (оголошення покажчики, вивіски, вказівники тощо) подається державною мовою. Разом з тим, може дублюватися іншими мовами, у випадках, встановлених законодавством.

Стаття, яка стосується мови реклами, де чітко визначено, що мовою реклами є державна мова (винятки можливі лише для реклами у медіа, що видаються або

здійснюють мовлення однією з мов Європейського Союзу), набрала чинності **16 січня 2020 року**.

Охорона здоров'я

Стаття 33 Закону передбачає, що державна мова має застосовуватися у сфері охорони здоров'я, наданні медичної допомоги та медичного обслуговування. Разом з тим, давався рік (**до 16 липня 2020 року**), щоб уся документація (у тому числі, записи у медичних картках пацієнтів, рецепти тощо) велася українською мовою.

Транспорт

У сфері пасажирських перевезень (зокрема, на залізничних вокзалах, автовокзалах, аеропортах, портах) мовою інформації, оголошень повідомлень, написів довідкових служб є державна мова. У разі потреби ця інформація може дублюватися англійською мовою, а в міжнародному пасажирському сполученні – також офіційною мовою (мовами) країни, сполучення з якою здійснює відповідний транспортний засіб.

Норма про те, що назви аеропортів, портів, станцій, зупинок, власні назви транспортних засобів подаються державною мовою за правилами українського правопису, а поряд з державною мовою зазначені назви можуть передаватися за допомогою літер латинської абетки відповідно до звучання державною мовою, набрала чинності **16 липня 2020 року**.

Власні назви та імена

Окремий розділ Закону (розділ VI, статті 39-42) присвячений застосуванню української мови як державної у власних назвах та іменах. Очевидно, що в ньому йдеться про те, що назви органів влади та місцевого самоврядування, географічних назв та об'єктів топономіки мають здійснюватися державною мовою. Поряд з державною може застосовуватися англійська мова або латиноалфавітний відповідник (для покажчиків географічних об'єктів та об'єктів топономіки).

Щодо імені, прізвища та по батькові громадян України, то вони відображаються відповідно до правил українського правопису, не перекладаються, а транслітеруються за допомогою літер відповідного алфавіту згідно із звучанням державною мовою. Також передбачено, що фізична особа має право на транскрибований запис її прізвища, імені та по батькові відповідно до своєї національної традиції.

Торгівельні марки використовуються в тому вигляді, у якому вони були зареєстровані.

Національна комісія та Уповноважений

Зрозуміло, що «лякалки» на кшталт «мовних патрулів», «мовної поліції» чи «мовного спецназу» є вигадками, існування подібних служб Законом не передбачено. Натомість створено дві нові інституції. Це Національна комісія зі стандартів державної мови (розділ VII) та Уповноважений із захисту державної мови (розділ VIII).

Завданням Комісії, відповідно до статті 43 Закону, є збереження та розвиток державної мови через встановлення стандартів державної мови і методів перевіряння рівня володіння державною мовою, необхідного для набуття громадянства чи зайняття визначених законами посад.

Завданням Уповноваженого із захисту державної мови є (стаття 49):

Захист української мови як державної;

Захист права громадян України на отримання державною мовою інформації та послуг у сферах суспільного життя, визначених цим Законом, на всій території України і усунення перешкод та обмежень у користуванні державною мовою.

Уповноважений із захисту державної мови розглядає скарги щодо порушення вимог Закону. Їх можна подати письмово (в тому числі, електронно) впродовж шести місяців з дня виявлення заявником порушення.

Відповідальність за порушення Закону

Ще одним міфом, який розповсюджувався щодо норм Закону, було те, що за його невиконання саджатимуть у в'язницю. Насправді за порушення жодної зі статей цього Закону кримінальна відповідальність **НЕ ПЕРЕДБАЧЕНА**, лише адміністративна: штрафи (від двохсот до семисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) або попередження, якщо правопорушення вчинене вперше.

І, що важливо, норми щодо адміністративної відповідальності (зміни в Кодекс України про адміністративні правопорушення) за порушення вимог Закону набирають чинності лише **16 липня 2022 року**.